

УДК 796.071

**ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У СПОРТІ
(питання нормативно-правового забезпечення)****Владислав ЖУЛЯЄВ¹, Юрій МАЙБОРОДА²**¹*Профспілка працівників фізичної культури та спорту, м. Київ, Україна,*²*Управління фізичної культури і спорту**Львівської обласної державної адміністрації, м. Львів, Україна,**e-mail: mayboroda.yuriy@gmail.com*

Анотація. У статті узагальнено інформацію щодо практики регулювання волонтерської діяльності в спорті країн Європи, охарактеризовано зміст основних нормативно-правових документів, проаналізовано позитивні національні практики та проблемні моменти в нормативно-правовому полі волонтерського руху в спорті зарубіжних країн.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, ЄС, Рада Європи, мобільність.

VOLUNTEERING IN SPORT**(legal support)****Vladyslav ZHULYAYEV¹, Yuriy MAYBORODA²**¹*Free Trade Union of Worker of Physical Culture and Sport, Kyiv, Ukraine,*²*Department of Physical Culture**and Sports of the Lviv Regional State Administration, Lviv, Ukraine,**e-mail: mayboroda.yuriy@gmail.com*

Abstract. This article is summarizing the information as to the adjustment of volunteer's practice in sports in the European countries, estimating the content of legal acts, analyzing positive national practices and weaknesses in regulatory enactments in the foreign countries' sports' volunteers' movement.

Key words: volunteer, volunteering, EU, Council of Europe, mobility.

Постановка проблеми. Волонтерство є невід'ємною частиною розвинутого громадянського суспільства, сприяє його розвитку і процвітання. Окрім того, значення волонтерства можливо виміряти і з погляду соціально-економічного капіталу. Міжнародні структури, такі як ООН, Європейський парламент, Парламентська асамблея Ради Європи, закликають уряди визнавати цінність волонтерства і сприяти залученню волонтерів до різної діяльності. У відповідь на це багато країн розробили комплексні правові рамки, що регулюють і захищають волонтерську діяльність і заангажованість волонтерів.

Наша країна проголосила курс на системну модернізацію та інноваційний розвиток як стратегічного завдання на найближчі роки, однак зіткнулася з низкою проблем. Серед них однією з ключових стала проблема формування ефективної зайнятості населення, зміна соціально-трудова відносин під впливом економічної кризи та тривалого військового конфлікту на Сході України, нових потреб та цінностей, поширення дієвих форм зайнятості. Усі ці проблеми неможливо вирішити без зрілого громадянського суспільства, без участі благодійних організацій та поширення добровільної діяльності і волонтерства молоді. В усьому світі волонтерство вже набуло значного поширення, а його роль у соціально-економічному розвитку країн світу оцінена на міжнародному рівні. За даними американського Університету імені Дж. Хопкінса, 2010 року у волонтерській діяльності по всьому світу взяли участь 971 млн осіб, а внесок їх праці у світову економіку оцінювався в 1,348 трлн доларів США (3). Ознайомитися з останніми оцінками економічного внеску волонтерства можна на сайті Центру Джона Хопкінса: <http://ccss.jhu/research-projects/volunteer-measurment/about-volunteer-measurment>.

Інститут волонтерства широко представлений у спортивному русі багатьох країн. Причому праця добровольців з кожним роком стає дедалі більш значущим ресурсом розвитку світової економіки, у тому числі економіки спорту. У країнах ЄС, згідно з даними дослідження Євробарометру за 2010 рік, нараховували близько 35 млн волонтерів, а це 7% усього населення. [7]

На сьогодні статистична інформація про зайнятість волонтерів, як правило, має фрагментарний характер і не дає змоги якісно порівнювати показники за країнами та роками, а також адекватно відобразити їх трудовий потенціал і внесок в економіку конкретної країни. Тільки статистичні служби декількох країн (насамперед, європейських) проводять більш-менш регулярні дослідження. У зв'язку з цим, навіть такі базові показники, як частка населення, задіяного у волонтерському русі, у більшості країн або зовсім невідомі, або мають непорівнянні значення за результатами досліджень через різні поняття і методології, якими користуються дослідники. Ситуація почала поліпшуватися декілька років тому. Експерти Міжнародної організації праці (МОП) підготували методичний посібник із вимірювання праці волонтерів для статистичних служб, однак повноцінне та широкомасштабне використання та розвиток такої методики, на наш погляд, повинно бути пов'язане з розглядом проблеми волонтерства в контексті економічної теорії праці, що дасть можливість кваліфікувати волонтерський рух як особливу форму зайнятості і вирішувати питання його інституціоналізації.

У статті ми ставимо за мету представити різні підходи до регулювання волонтерської діяльності, а також різноманітні моделі регулювання на прикладі різних країн Європи. Відповідно ми зробимо спробу проаналізувати позитивні та негативні аспекти регулювання волонтерської діяльності та запропонувати деякі рекомендації для подальших законодавчих ініціатив.

Аналіз досліджень і публікацій. У західних країнах вивчення проблематики волонтерства в спорті, зокрема і з економічного погляду, має більш тривалу історію, ніж в Україні, та найбільшу кількість наукових публікацій. При цьому волонтерство як соціально-економічне явище має міждисциплінарний характер, тому при аналізуванні цього об'єкта дослідження від кожного з авторів необхідне вивчення дослідницьких матеріалів і робіт з соціології та психології праці, а також економіки громадського сектору і соціальної сфери. У зарубіжній літературі економічним причинам появи некомерційних організацій та зайнятості, що не оплачується, були присвячені роботи А. Бен-Нера (A. Ben-Ner), Б. Вайсброда, Т.Н. Кларка, Е. Фама, Г. Хансманна, Т. Хумиссена, Дж. Шиффа. Проблемами альтруїстичної праці з позицій соціальної психології займаються Р. Доукіфф, Д. Кенріс, Д. Майерс, С. Нейберт, М. Хьюстон, Р. Чалдіні, В. Штребе [2]. Значний авторитет у науковому співтоваристві мають дослідження, що проводять в американському Університеті імені Дж. Хопкінса вчені Д. Босіок, К. Фонович, Л.М. Саламон [2], які вперше запропонували розглядати волонтерство як особливу форму зайнятості і провели міжнародне дослідження з питань волонтерського руху в 36 країнах. У роботах вітчизняних спеціалістів із соціології праці серед інших питань досліджено такі аспекти волонтерства, як формування цього суспільно-економічного явища, мотивація до волонтерської діяльності, оформлення соціально-трудова відносин з добровольцями та деякі інші. Разом з тим аналіз вітчизняних джерел виявив, що спеціальних наукових досліджень, присвячених праці волонтерів з позицій економіки (і не тільки в спорті), практично не існує.

У нашому дослідженні були проаналізовані матеріали різних проектів щодо діяльності волонтерів в Європі, такі, наприклад, як програма «Еразмус+», що була підготовлена Єврокомісією ЄС. У країнах ЄС діє програма «Еразмус+». Це нова програма, розрахована на перспективу до 2020 року і спрямована на освіту, підготовку, питання молоді та спорту. Метою «Еразмус +» є надання підтримки в отриманні роботи. Семирічна програма фінансується бюджетом в 14,7 млн євро, що на 40% більше порівняно з попереднім рівнем витрат. «Еразмус+» забезпечить можливостями більш ніж 4 млн європейців відносно навчання, тренінгу, досвіду отримання роботи і волонтерської діяльності за кордоном.

Важливим документом ми вважаємо Рекомендації, що були прийняті Європарламентом та Радою ЄС. Назва цього документа говорить сама про себе: «Про мобільність в рамках Співтовариства для студентів, осіб, що проходять підготовку, волонтерів, вчителів та викладачів» [8].

Відносно питання волонтерства як неформальної освіти і здобуття трудових навичок важливою стала Резолюція Ради ЄС «Про визнання цінностей неформального навчання і формальної освіти в рамках європейської молодіжної політики» [4]. Відповідний внесок у справу поліпшення якості міжнародного волонтерства з метою освіти та підготовки була зроблена рекомендаціями Європарламенту в «Європейській Хартії Кваліфікації для Мобільності» [9]. Таку ж мету передбачала і прийнята у 2009 році «Зелена Книга» Єврокомісії ЄС «Про підтримку мобільності з метою отримання знань та навичок» [5].

Меті та завданням для розвитку і підтримки волонтерського руху було присвячено проголошення у 2011 році «Європейського року волонтерської діяльності по забезпеченню активного громадянства». Цю ініціативу та комплекс відповідних заходів були запропоновані низкою громадських організацій, що отримали підтримку з боку структурних органів ЄС і були прийняті Радою Євросоюзу [8].

Значний внесок у розробку цієї тематики зробила Рада Європи. За останні роки вона розробила велику кількість навчальних курсів для молодіжних лідерів і активістів, дослідників та держслужбовців по всій Європі за такими темами, як освіта в галузі прав людини, міжкультурна освіта, участь молоді у волонтерстві [1], виховання громадськості тощо. У цьому контексті Рада Європи розробила численні інноваційні, освітні, навчальні та дослідницькі інструменти, наприклад, за темами «Молодь, неформальна освіта і навчання», «Молодіжна робота і громадські організації» та інші. На основі результатів цієї роботи були підготовлені критерії та стандарти якості Ради Європи для молодіжної політики і молодіжної роботи¹.

Визначення волонтерства. Через відсутність універсального розуміння термінів «волонтер» і «волонтерська діяльність» не існує єдиного визначення волонтерства. Деякі міжнародні структури, включаючи ООН², Міжнародна організація праці (МОТ) і Рада ЄС³ спробували дати визначення волонтерству. Зважаючи на мету нашої статті, вважаємо, що дефініція, яку запропонувала Міжнародна організація праці в «Керівництві з оцінки волонтерської праці»⁴ є більш відповідною: *«Волонтерська праця – неоплачувана необов'язкова робота; тобто час, який особи витрачають безоплатно на діяльність, що здійснюється або через організацію, або безпосередньо в інтересах інших осіб, які не входять до складу їх особистого домогосподарства»*.

З урахуванням цієї дефініції можна виокремити такі ключові характеристики волонтерської діяльності:

1. Волонтерство передбачає діяльність або працю. Це діяльність, що робить внесок у виробництво товарів та послуг, спрямована не виключно на користь волонтера. Крім того, діяльність має здійснюватися впродовж відповідного часу, згідно зі світовими стандартами, протягом не менше як однієї години.

2. Волонтерство не оплачується. Хоча за визначенням волонтерство є діяльністю без оплати, однак волонтери можуть отримувати стипендії чи компенсації за необхідні витрати (на переїзд, за проживання). Такі форми грошової підтримки або підтримки в натуральній

¹ Див.: Межправительственное сотрудничество в молодежной сфере. Молодежная политика: социальная сплоченность, права человека, участие. Исследование. Совет Европы. – <https://www.coe.int>, а також: «Белая книга» по межкультурному диалогу «Жить вместе в равном достоинстве» (2008). Утверждена министрами иностранных дел стран-членов Совета Европы на 118-й сессии Комитета министров. Страсбург, 7 мая 2008 г. – http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Publication_WhitePaper_ID_en.asp

² Див.: Волонтерська програма ООН, 1999: «Волонтерство в широкому сенсі можна визначити як некомерційний, неоплачуваний, некар'єрний внесок індивідів у благополуччя своїх сусідів, спільноти і суспільства в цілому».

³ Див.: Рада ЄС: Рішення про проголошення року волонтерської діяльності і формування активної громадянської позиції. 2011, с. 3.

⁴ Див.: Міжнародна організація праці: Керівництво з оцінки волонтерської праці, 2011.

формі не можуть становити значну винагороду, з урахуванням стандартів тієї місцевості, де відбувається волонтерська діяльність.

3. Волонтерство – справа доброї волі. Волонтерство не може бути примусовим і має можливість вибору.

4. Волонтерство приймає як індивідуальну (пряму), так і організаційну форму. Деякі країни розділяють ці дві форми і регулюють тільки волонтерську діяльність на основі організацій.

5. Волонтерство здійснюється поза домашнім господарством волонтера і не обмежується відповідним бенефіціаром. Волонтерська діяльність здійснюється на користь інших осіб, а не осіб, що мешкають разом з волонтером, а також стосовно до більш широкого кола бенефіціарів, включаючи навколишнє середовище, тварин тощо.

Крім того, визначення МОП передбачає волонтерську діяльність, що здійснюється в рамках всіх типів громадських інститутів, таких як некомерційні організації, урядові установи, приватний бізнес тощо. Однак багато країн дозволяють лише неприбутковим структурам і державним установам служити як волонтерським організаціям.

Регулювання волонтерської діяльності.

Проблеми й недоліки. У той час, коли соціальний і економічний внесок волонтерської діяльності в розвиток суспільства незаперечний і заслуговує на захист, не існує єдиного засобу забезпечити захист і регулювання прав та обов'язків волонтерів і волонтерських організацій. Відсутність регулювання необов'язково може стати проблемою, але повна відсутність правових положень у цій сфері створить перешкоди для здійснення волонтерської діяльності. Проблеми, звичайно, виникають через відсутність чіткого правового статусу волонтерів, що відрізнятиме їх від найманих працівників, а також чітких вимог до їх діяльності, що також дає змогу забезпечити захист їх прав і пільг.

Проведений аналіз дозволяє виявити такі правові перешкоди, що витікають з несприятливих правових і регламентних рамок, що існують у країнах Європи:

а) відсутність *юридичного визначення* терміна «волонтер» може призвести до того, що волонтерів сприйматимуть як до оплачуваних найманих працівників, застосовуючи до них вимоги трудового законодавства (наприклад, обов'язкове страхування, норми мінімальної оплати праці тощо). Через це організації, що працюють з волонтерами, можуть нести відповідальність у зв'язку з недотриманням цих положень. Наприклад, у **Туреччині** такі організації отримують штрафи за наявність незастрахованих працівників, тому що вимога обов'язкового страхування поширюється і на волонтерів. Така ж проблема існує і в **Албанії**, де організації зобов'язані реєструвати волонтерів у Бюро зайнятості і вимушені виплачувати їм страхування під загрозою серйозної відповідальності;

б) *права і пільги*. Через відсутність чіткого статусу волонтерів, їх діяльність, що здійснюється поза сферою регулювання трудового законодавства, може трактуватись як нелегальна праця. Це може призвести до втрати волонтерами відповідних пільг, таких як соціальне забезпечення і допомога по безробіттю;

в) *оподаткування*, що поширюється на відшкодування витрат, пов'язаних з волонтерською діяльністю, залишається значною проблемою в несприятливих правових умовах. Оскільки компенсація має покривати лише необхідні витрати волонтера, будь-які податки, що вилючаються з загальної суми, мають значення і створюють практичні перешкоди до залучення волонтерів. Деякі європейські організації (наприклад, Фонд Роберта Шумана в Польщі) назвали оподаткування, що поширюється на компенсацію витрат, головною перешкодою при скерованні волонтерів до **Грузії**.

В Естонії за національними звітами в галузі спорту працює близько 12–13 тис. волонтерів у середньому по 3 години на тиждень. Їх робота еквівалентна праці 900 працівників, а монетарний внесок становить близько 5 млн євро⁵. У цій країні тільки неприбутковим

⁵ Див.: Study on the funding of grassroots sports in the EU. Volume II of the Final Report. Brussels, Eurostrategies. – June, 2011, P. 79.

об'єднанням і фондам, діючим у громадських інтересах, дозволено компенсувати витрати волонтера, не сплачуючи прибутковий податок від загальної суми виплат.

г) *Норми відповідальності*. Коли не існують чітко сформульовані норми відповідальності для волонтерської діяльності, може бути важко з'ясувати, хто відповідає за шкоду, що спричинена третій стороні, а також шкоду, що заподіяна самому волонтерові. Норми відповідальності зазвичай відрізняються в цивільному праві і трудовому праві, і, коли у волонтера немає чіткого статусу, стає не зрозумілим, яке право потрібно застосовувати в таких ситуаціях. Кращою практикою є наявність окремих норм для волонтерської діяльності, що дозволяє захищати як волонтерів, так і треті сторони.

д) *Міжнародна волонтерська діяльність* також заслуговує на особливу увагу законодавців. З метою підтримки міждержавного співробітництва, норми регулювання волонтерської діяльності мають містити чіткий опис процедури отримання віз і забезпечувати захист іноземних волонтерів, а також громадян своєї країни, які здійснюють волонтерську діяльність за кордоном. Загальною проблемою залишається визначення, норми якої країни мають застосовуватися до іноземного волонтера: норми країни походження чи норми країни, у якій здійснюється волонтерський проект.

Країни можуть приймати рішення і далі розвивати правові рамки для волонтерства з метою досягнення відповідних позитивних результатів⁶, таких як економічний розвиток, просування ідей громадянського суспільства і громадянської активності, зменшення рівня безробіття тощо. Наприклад, у Чехії у червні 2014 року були внесені поправки до Акту про волонтерську діяльність, згідно з яким були введені оцінні сертифікати, що мають бути офіційним підтвердженням проходження професійної підготовки, таким чином допомагаючи безробітним здійснювати волонтерську діяльність.

Масштаби регулювання. Оскільки країни, що регулюють волонтерську діяльність, мають різну мету, то не існує стандарту для визначення масштабів регулювання. Згідно з наявними практиками в європейських країнах, частіше за все піднімають такі питання:

- визначення терміна «волонтер» і «волонтерська діяльність»;
- визначення поняття «приймаюча організація»;
- зміст волонтерської угоди і умови, згідно з якими її приймають;
- права й обов'язки волонтера і приймаючої організації щодо один одного;
- положення про відповідальність, що застосовується до осіб, які порушують норми волонтерської діяльності;
- стягування податку з витрат, пов'язаних з виконанням волонтерської діяльності, наприклад, витрати на проїзд, проживання поза місцями їх діяльності;
- заохочення для осіб, що беруть участь у волонтерській діяльності, такі як соціальні пільги, виплати по безробіттю;
- умови міжнародної волонтерської діяльності, а саме волонтерська діяльність своїх громадян за кордоном і іноземних громадян у своїй країні.

Одним із головних завдань регулювання волонтерської діяльності є таке: не створювати складних систем такої діяльності або не вводити занадто великої кількості вимог до приймаючих організацій і волонтерам, що може демотивувати їх від встановлення волонтерських відносин. Наприклад, визначення терміна «волонтер» має містити різні форми волонтерської діяльності, наприклад, одноразову волонтерську дію, короткотермінову і довгострокову волонтерську діяльність, волонтерську діяльність через організацію та індивідуальну форму роботи, і розглядатись вони повинні відповідно.

Для кожної форми волонтерської діяльності мають бути встановлені свої умови, а також існувати можливості для спонтанної короткотермінової волонтерської активності, у тому числі поза межами правових рамок. Наприклад, у Чехії в спортивній галузі працюють більш ніж 270,000 волонтерів, що витрачають на це в середньому 5 годин на тиждень. Це в еквіва-

⁶ Див.: Волонтерська програма ООН: Розробка та імплементація законів і програм по волонтерству, 2011

ленті дорівнює праці 33 тис.750 осіб, що працювали б повний робочий день за відповідну заробітну плату. У монетарному вигляді їх внесок становить 193,5 млн євро⁷. У цій країні, як кажуть, «простіше» організувати короткотермінову волонтерську діяльність, але довготермінова діяльність знаходиться під більшим захистом. Так, у «довготермінових» волонтерів (які працюють мінімально 20 годин на тиждень) весь час їх волонтерської діяльності вводять у загальний розрахунок виплат по безробіттю. Однак механізми реєстрації та звітності можуть бути досить непродуктивними. Вони можуть викликати незручності для державних установ та приймаючих організацій.

Останні тренди волонтерських практик у Європі свідчать, що міжнародне волонтерство (наприклад, участь волонтерів зарубіжних країн у фінальній частині ЄВРО-2012 з футболу в Україні та Польщі або Олімпійських ігор 2016 р. в Бразилії) було й знаходиться на підйомі і стає особливо важливим у країнах зі слабким залученням своїх громадян до волонтерської діяльності.

Моделі нормативно-правового регулювання.

Підходи до регулювання волонтерської діяльності є різними, залежно від внутрішніх потреб і проблем. Крім країн, де повністю відсутнє визнання волонтерів на правовому рівні, таких як **Туреччина і Албанія**, ми можемо виокремити три загальні моделі регулювання волонтерської діяльності в Європі.

1. Традиції, практики, саморегулювання й аналогія як міри правового регулювання.

Характерною ознакою цієї моделі є те, що в країні не існує національного законодавства, яке б визначало чіткий правовий статус волонтера. Усі правила, що застосовують у цій сфері, або є частиною не зафіксованих у письмовій формі традицій та практик, або залишаються на саморегулювання волонтерських організацій. Однак необхідно підкреслити, що такі заходи регулювання не розв'язують всіх питань, пов'язані з волонтерськими проектами, тому стосовно до волонтерів також застосовуються деякі положення загального національного законодавства. Наприклад, не можна застосовувати не зафіксовані в письмовому вигляді практики і практику саморегулювання організацій щодо умов оподаткування. Ця модель зазвичай застосовується в країнах з добре розвинутою традицією волонтерської діяльності, наприклад у Скандинавських країнах і Великій Британії, де визначення залученості до волонтерської діяльності і всі відповідні положення можна витягнути з наявних традицій і практик або практики саморегулювання організацій. Позитивним аспектом цієї моделі є те, що традиції волонтерської діяльності вже набули поширення серед населення цієї країни, тому просто немає потреби вводити обов'язкове правове регулювання.

Особливістю моделі є необхідність наявності укорінених практик, які насправді створюють письмово не зафіксовані правові рамки для волонтерської діяльності. У країнах з менш розвинутою культурою волонтерства не так багато традицій, які б регулювали волонтерську діяльність, тому в таких випадках саме закони можуть ставати необхідним інструментом регулювання.

Таким прикладом є **Швеція** – країна з глибоко укоріненою традицією волонтерства. Шведська модель спорту не існувала б без волонтерського спортивного руху. Згідно з національними даними близько 600.000 волонтерів допомагають спортивним клубам і об'єднанням в їх діяльності. У середньому на тиждень вони працюють від 3,9 до 6,8 годин. Це еквівалентно праці 58.500 робітників сфери, а в монетарному вигляді за рік рівняється 1 млрд 214 млн євро⁸.

Пріоритетом цієї країни є збереження незалежності й автономії сектора, а також уникнення прийняття будь-якого законодавчого регулювання. Тому всі правові конфлікти, що ви-

⁷ Див.: Study on the funding of grassroots sports in the EU. Volume II of the Final Report. Brussels, Eurostrategies. – June, 2011, P.57.

⁸ Див.: Study on the funding of grassroots sports in the EU. Volume II of the Final Report. Brussels. Eurostrategies. – June, 2011, P. 249.

никають у сфері волонтерської діяльності, вирішуються на підставі прецедентного права. Договори укладаються згідно з домовленістю між волонтером і приймаючою організацією. Не існує положень, що регулюють оподаткування компенсації необхідних витрат волонтерів. Оскільки загальна сума компенсації здебільшого не перевищує відповідного ліміту, волонтери зазвичай не платять ніяких податків⁹.

Досить специфічною є ситуація у **Великій Британії**¹⁰. За національними оцінками в країні близько 1 млн осіб беруть участь у волонтерській спортивній діяльності упродовж у середньому 11,5 годин на тиждень. Їх праця оцінюється щорічно в суму на 5,2 млрд євро¹¹. Тут не існує національного законодавства, яке б чітко регулювало статус волонтера, тому щодо осіб, що займаються волонтерськими проектами, застосовується загальне право. Волонтерські організації, що приймають волонтерів, сприймаються як органи самоуправління, тому їм дозволяється регулювати свою діяльність і внутрішні справи самостійно. Отже, всі умови участі у волонтерській діяльності залежать від правил саморегулювання цієї організації, а також угоди між волонтером і приймаючою організацією.

Однак існує також Комплексний кодекс хороших практик волонтерської діяльності, що визнає велике значення волонтерства і які кроки необхідно здійснити, щоб усунути усі можливі перешкоди у вирішенні волонтерського проекту.

2. Регулювальні положення, що містяться в різних законах, стосуються питань волонтерства.

Згідно з цією моделлю регулювання, питання, що стосуються волонтерської діяльності, розглядаються в окремих законах, залежно від характеру питання. Визначення термінів «волонтер» і «волонтерська діяльність», а також положення відносно прав і пільг для волонтерів зазвичай містяться в законах, що регулюють різні форми діяльності організацій, наприклад, у Латвії. У Польщі – у законах про статус громадської користі; у Швейцарії – у Кодексі зобов'язань. У деяких країнах визнають лише статус молодих волонтерів, а положення, що регулюють їх волонтерську активність, містяться в законах з молодіжної політики, як наприклад, у Косово і Білорусії. Таким чином, деякі положення можуть бути в трудовому праві, а податкове регулювання – у податковому законодавстві.

Ця модель дозволяє швидко відповідати на потреби, які виникають у регулюванні, тому що не потребують тривалих консультацій, аналізу та політичних домовленостей. Складним завданням може стати забезпечення відповідності один одному всіх положень з волонтерської діяльності, що містяться в різних законах, яке потрібне для їх успішного застосування на практиці. Наприклад, якщо точний правовий статус волонтера визначається законом про громадські організації, такий статус також має визнаватися податковим законодавством, яке у тому числі має трактувати умови оподаткування компенсацій витрат волонтерів. Водночас регулювання, прийняте «на швидку руку», може привести до ситуацій, коли різні зацікавлені сторони (у т. ч. громадські організації) виключаються з процесу консультацій, а прийняті положення не відповідають потребам волонтерів і приймаючих організацій.

Говорячи про приклади, можна згадати про **Латвію**. Незважаючи на законотворчі ініціативи щодо прийняття окремого закону про волонтерство, Латвія все ще не має єдиного закону, що регулює волонтерську діяльність. Визначення терміна «волонтер» можна знайти в Законі «Про об'єднання і фонди» від 2003 року. Згідно з цим законом, волонтер може висувати прохання про відшкодування його витрат, однак на всьому правовому полі не визначені правила оподаткування, що застосовуються до волонтерів. Також відсутні окремі регулювальні положення щодо інших питань, таких як медична страховка або виплати по безробіттю, тому вони регулюються, з урахуванням загальних положень відповідних законів. Крім

⁹ Див.: GNK. Дослідження волонтерства в Європейському Союзі. Доповідь по країні, Швеція. 2012. Доступно: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_se_en.pdf

¹⁰ Див.: GNK. Дослідження волонтерства в Європейському Союзі. Доповідь по країні, Велика Британія. 2012. Доступно: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/national_report_uk_en.pdf

¹¹ Див.: Study on Volunteering in the EU, a report by GHK to the European Commission, 2010.

Закону про об'єднання і фонди, існує Закон про молодь, прийнятий 2009 року. У Законі дається визначення терміна «молодіжне волонтерство», а також регулюється відповідальність приймаючих організацій стосовно молодих волонтерів.

Косово. У правових рамках країни визнається молодіжне волонтерство. Закон про розширення прав і можливостей молоді, прийнятий 2003 року, дає визначення поняттю «волонтерська діяльність молоді» і забороняє її здійснення в особистих або сімейних корисливих інтересах. Відповідно Закон наголошує, що волонтерська діяльність молодих людей не винагороджується, при цьому не визначаючи умов відшкодування витрат волонтерів¹². Закон свідчить, що необхідно укласти угоду між волонтером і організатором волонтерського проєкту, а участь у ньому має визнаватись як досвід практичної роботи. Незважаючи на добру волю законодавців надати молодим волонтерам відповідні пільги, це регулювання досить поверхневе і не представляє детальних положень відносно прав волонтерів.

Польща. Це приклад країни з досить складною системою регулювання волонтерської діяльності, що міститься в одному документі; однак різні положення регулювання також існують і в інших законах. Акт «Про громадську користь і волонтерську роботу» 2003 року, з поправками від 2003 року та 2011 року (напередодні фінальної частини ЄВРО-2012 з футболу), містить окремий розділ з урегулювання волонтерської діяльності. Згідно з цим законом, волонтери діють у підтримку неурядових організацій та інших організаційних структур, надаючи звітність про свою діяльність в органи державного управління. Такі ж положення мають застосовуватись щодо волонтерської діяльності в рамках міжнародних організацій, що мають свої відділення у Польщі. Згідно з законом, волонтерам надається багато прав і пільг, таких як покриття витрат на поїздки і виплата добових у такому ж розмірі, як і для найманих працівників, компенсація інших необхідних витрат, право на виплати по догляду під час хвороби тощо. Окрім того, цей закон вводить додаткові пільги для волонтерів, яких скеровують для праці за кордоном, такі як медичне страхування іноземних працівників, страхування на випадок травми, покриття додаткових витрат на поїздки та інше.

Болгарія. У країні існує ініціатива про прийняття двох окремих законів про волонтерську діяльність. Законопроект про волонтерську діяльність від 2006 року і Законопроект про розвиток молоді від 2008 року досі чекають схвалення парламентом. Наявні нормативно-правові рамки регулювання волонтерської діяльності розділені в декілька окремих законів, а саме Закон «Про врегулювання криз» (2005р.), Закон «Про болгарський Червоний Хрест» (1995 р.) і Закон «Про фізичну культуру і спорт» (1996 р.). Закон «Про врегулювання криз» регулює волонтерську діяльність в надзвичайних ситуаціях, згідно з яким, особи, що беруть участь у волонтерській діяльності, мають право на основному робочому місці піти у неоплачувану відпустку. Закон «Про Червоний Хрест» регулює діяльність Червоного Хреста і визнає волонтерство як «фундаментальний принцип руху Червоного Хреста». Цікавим є той факт, що обидва закони містять окремі положення з оподаткування, пов'язані з волонтерськими проєктами. Закон «Про фізичну культуру і спорт» регулює необов'язкову спортивну активність студентів, яка вважається волонтерською діяльністю. Як доповнення до цього, організації мають можливість приймати норми саморегулювання у вигляді т. з. «кодексів поведінки». Ці норми стосуються тільки конкретної організації, вони зазвичай визначають ключові цінності і стандарти якості її волонтерської діяльності [8].

Франція. У країні спортивними волонтерами в останні роки працювало більш ніж чотири млн осіб. Наприклад, у 2007 році – 4,118 млн осіб, а їх монетарний еквівалент дорівнював у цей рік 8 млрд 332 млн євро¹³.

¹² Різниця між покриттям витрат і винагородою полягає в тому, що покриття витрат – це оплата за витрати, пов'язані з виконанням волонтерської діяльності, тоді як винагорода – це оплата за запрошені послуги, що становлять собою матеріальну винагороду, тому така праця не може вважатися «роботою без компенсації», що своєю чергою є обов'язковою характеристикою волонтерської діяльності.

¹³ Див.: Study on the funding of grassroots sports in the EU. Volume II of the Final Report. Brussels. Eurostrategies. – June, 2011, P. 98.

У країні визнають дві форми участі у волонтерській діяльності: “Benevoles” і “Volontariat”. До першої форми участі належать особи, що мають визнаний комерційний або некомерційний статус, наприклад, наймані працівники або студенти, з додатковими правами, витікаючи з їх участі у волонтерській діяльності. Така форма участі, проте, не має чіткого правового статусу, тому такі волонтери можуть займатися будь-якою іншою діяльністю. “Volontariat” же – це особи, які володіють визнаним правовим статусом волонтерів, і вони займаються виключно волонтерською діяльністю. Обидві форми регулюються багатьма законами. У той час як щодо “Benevoles” в основному застосовуються правові положення, що стосуються їх основного статусу, “Volontariat” регулюється багатьма окремими законами, такими, наприклад, як «Волонтерська діяльність в об’єднаннях», «Громадянська волонтерська діяльність в компаніях», «Волонтерська громадянська служба» та іншими.

3. Регулювання окремим законом про волонтерську діяльність.

Це найбільш часто використовувана модель регулювання в Європі, коли всі положення, що регулюють волонтерську діяльність, об’єднані в один єдиний нормативно-правовий документ. У різних країнах цієї моделі можна знайти різні її варіації, залежно від масштабу регулювання чи структури. Інколи в такий закон включені не всі положення, тоді зазвичай умови оподаткування волонтерів залишають на регулювання відповідними податковими законами.

Позитивним аспектом окремого закону про волонтерство є той факт, що він дає відповіді на всі питання, що стосуються участі у волонтерських проектах, в одному єдиному документі, чітко встановлюючи «правила гри» (наприклад, у Македонії). Добре розроблений окремий закон може бути ефективним інструментом просування волонтерської активності і разом з державною політикою і стратегією може зробити свій внесок у розвиток волонтерської традиції в країні. Загальним завданням для законодавців є прийняття такого єдиного закону, який сприяв розвитку волонтерського руху, але при цьому не «перерегулював» цієї сфери (див. приклад Молдови). Іншим завданням є забезпечення участі всіх зацікавлених сторін у процесі розробки законопроекту з метою отримати такий закон, який би відповідав потребам цієї сфери. Водночас забезпечити імплементацію окремого закону складніше, порівняно з іншими моделями регулювання.

Як приклад можна навести **Литву**. Закон «Про волонтерську діяльність», прийнятий у червні 2011 року, дає змогу громадянам та іноземцям віком від 14 років на законних підставах здійснювати у Литві волонтерську діяльність. Закон вводить принципи для волонтерства, такі як користь для суспільства й індивіда, співробітництво, різноманітність і гнучкість. Відповідно, надається список основних прав і обов’язків волонтера і приймаючої організації, а також умови, згідно з якими має укладатись угода між ними. Компенсація витрат, пов’язаних з виконанням волонтерських обов’язків, не вважається прибутком, тому не підлягає оподаткуванню. Регулювання міжнародної волонтерської діяльності має здійснюватись відповідно до конкретної волонтерської програми, наприклад, однієї з програм Європейської волонтерської служби.

Македонія. Національний Закон «Про волонтерство» 2007 року є прикладом закону, що об’єднує всі правові положення відносно волонтерського руху в одному документі. Закон надає детальний опис прав і обов’язків волонтерів і приймаючих організацій, умов оподаткування, що застосовуються до компенсації витрат волонтерів, умов страхування, а також визначає відповідальність за порушення норм закону. Крім того, він містить опис умов здійснення міжнародного волонтерства, дозволяючи громадянам займатися волонтерською діяльністю за кордоном, а іноземним громадянам – у Македонії.

Молдова. Закон «Про волонтерську діяльність» було прийнято у 2010 році. Він став прикладом ініціативи законотворців, який на практиці дуже важко втілити в життя через великі масштаби самого закону і великої кількості вторинних регулятивних положень, таких, наприклад, як регулювання стандартів мінімальної якості волонтерської діяльності, регулювання акредитації приймаючих організацій тощо. Закон вводить список визначень, основні принципи, умови регулювання відносин між волонтерами і приймаючими організаціями,

обов'язкову реєстрацію волонтерів, що працюють 20 годин на місяць і більше. Він також містить великий список пільг для волонтерів, наприклад, досвід волонтерської діяльності зараховується як досвід праці і враховується при розрахунку пенсій, а також зараховується як академічні години студентам. При цьому виникають труднощі при розробці і прийнятті вторинного регулювання. Як вказують дослідники, ця створена система не працює досі.

Словаччина. У країні нараховується близько 70 тис. волонтерів у спорті, які працюють у середньому 5 годин на місяць. Це еквівалентно роботі 8700 працівників з повною з/п. У монетарному вигляді їх робота оцінюється в 36,5 млн євро¹⁴. Закон «Про волонтерську діяльність» від 2011 року відрізняється від інших таких же законів головним чином детальним описом термінів «волонтер», «волонтерська діяльність» і «приймаюча організація». Позитивним аспектом цього закону є те, що він чітко визначає масштаби регулювання, однак у ньому немає положень про відповідальність щодо третіх осіб, міжнародної волонтерської діяльності, компенсації витрат та інші. Тому закон не повною мірою відповідає характерові всеосяжного документа і залежить від регулювальних положень, що містяться в інших законах.

Сербія. Національний Закон «Про волонтерську діяльність» від 2010 року, на відміну від аналогічного словацького закону, визначає чіткі рамки регулювання волонтерської діяльності. До речі, українські законотворці, готуючи свої законопроекти на цю тему, уважно вивчали як сербський досвід, так і словацький. У зазначеному законі, окрім основних визначень, містяться загальні солідарність і підтримка волонтерства, захист волонтерів, принцип альтруїзму тощо. Закон встановлює різницю між короткостроковим та довгостроковим волонтерством, визначаючи, що довгостроковим є волонтерство по 10 годин на тиждень і більше на протязі терміну понад 3 місяці. Відповідно, до цих типів волонтерства застосовуються різні правила, наприклад, довгострокові волонтери зобов'язані укласти письмову угоду, але при цьому їм надається медичне страхування. Цікавим є те, що участь у діяльності Червоного Хреста виключено зі сфери регулювання даним законом.

Україна. Визначення організаційних і правових засад розвитку волонтерської діяльності в Україні розпочалося ще з початку 2000-х років внесенням проектів Законів «Про волонтерський рух» (реєстраційний № 7550 від 27.05.2005 р.), «Про волонтерську діяльність» (№ 3372 від 22.03.2007 р.), «Про волонтерський рух» (№ 4345 від 13.04.2009 р.), «Про волонтерську діяльність в Україні» (№ 4345–1 від 19.05.2009 р.). Усі ці й подальші роки йшла копітка робота з опрацювання тексту закону. Прийняттю цього документа допомогла зацікавленість до волонтерської роботи у зв'язку з підготовкою та проведенням фінальної частини Євро-2012 з футболу в Україні та Польщі. Кількість кандидатів, які бажали стати помічниками у проведенні цього футбольного змагання, перевищила 24,000 осіб зі 142 країн світу. Таким чином, ця активність стала своєрідним рекордом в європейській футбольній історії¹⁵

5 березня 2015 р. було підписано Закон України за номером 246-VIII, який має зробити свій внесок у регулювання громадських відносин у здійсненні діяльності волонтерів в Україні. Цей акт визначає напрямки волонтерської роботи, уточнюється термінологія, знімаються непотрібні перешкоди в її здійсненні, конкретизуються обов'язки та права волонтерів. Разом з тим уточнюються правові аспекти функціонування структур, що залучають волонтерів, деталізуються нюанси при компенсації витрат та питання страхування на добровільних засадах здоров'я і життя волонтерів під час надання ними своїх послуг¹⁶

Висновки. Сьогодні в суспільстві відбувається багато дискусій про будівництво демократичного громадського суспільства. Безпосередньою складовою частиною громадського суспільства і проявом активності людей, є волонтерський рух. Останні 4–5 років волонтер-

¹⁴ Див.: Study on the funding of grassroots sports in the EU. Volume II of the Final Report., Brussels. Eurostrategies. – June, 2011, P. 219

¹⁵ Див.: UEFA volunteers: first records. UKRAINE. 2012. P. 31–32.

¹⁶ Див.: Биржевой лидер. 31 марта 2015 г.

ський рух існує в Україні не тільки як дещо неорганізований, а інституційно-декларований рух, положення якого прописані в державній концепції про волонтерський рух в Україні. Проте все ж таки волонтерська діяльність ще не дуже популярна в державі. Можливо, тут відчувається вплив радянського минулого, важкий характер соціальних трансформацій, що змінюють критерії визначення нормативності, зразків успішної і суспільно-схваленої соціальної корисності і громадської участі.

Ситуація, на наш погляд, почала змінюватися з початком військового конфлікту на Донбасі. З'явилися волонтерські акції, чимало стало і активістів, що мобілізуються в соціальних мережах, створюються організаційні засади волонтерської діяльності, проводяться масові акції і допомога. Разом з тим, як зазначають деякі ЗМІ, «... для нашої нації не характерна кооперація і взаємодопомога. Проблема в тому, що в Україні волонтерство проявляється лише на рівні окремих акцій, а не як системна робота»¹⁷

З таким поглядом можна погоджуватися, чи ні. Однак потрібно зробити рішучі кроки в підвищенні ефективності роботи українських волонтерських центрів і організацій. Це можливо тільки через застосування комплексного підходу до організації, підготовки та управління волонтерами, та того досвіду, який мають країни Західної Європи.

Беручи до уваги проведені нами аналіз регулювання волонтерського руху та для подальшого розвитку волонтерства в європейських країнах-членах ЄС та майбутніх членах Європейського співтовариства (наприклад, України), необхідно, на наш погляд, рекомендувати таке:

- чітко визначити юридичний статус волонтерів, зокрема, міжнародних волонтерів;
- включити поняття «волонтерство» до переліку юридичних засад з метою перебування волонтерів в Україні;
- визначити взаємовідношення між безробітцями і волонтерством, причому бажано враховувати перебування за кордоном при виконанні волонтерської роботи, як період навчання, підготовки і тренінгу;
- визначити обґрунтований рівень відшкодування готівкових витрат волонтерів (у тому числі кишенькових грошей (див. додатки), витрат на харчування та розміщення), що не можуть розглядатись як заробітня платня;
- опрацювати необхідне рамкове співробітництво з метою обговорення і вирішення питань, що виникають щодо різних правових оцінок, які мають міжнародні волонтери в різних країнах ЄС;
- використовувати Європейську кваліфікаційну сітку професій для того, щоб досягнути відповідності між системами, що існують у різних країнах;
- визнавати навички і професійну компетенцію, отримані волонтером (у т.ч. за кордоном), сприяти факультативному визнанню (у рамках формальної освіти і системи підготовки та перепідготовки) та підтвердженню кваліфікації, що була отримана в ході волонтерської діяльності;
- розробити прозорі методи (основані на самооцінці при допомозі керівника) для оцінювання навичок і рівня компетентності при виконанні волонтерських послуг, підвищувати рівень свідомості про них організаторів волонтерської діяльності;
- провести консультації для вирішення питання зі спортивними неурядовими організаціями і організаціями роботодавців відносно проблеми визнання результатів, отриманих від неформальної освіти, волонтерських навичок та рівня підготовки волонтерів для врахування в процесі їх вербовки;
- підтримувати розвиток спортивних організацій (федерацій, клубів), які можуть брати участь у транснаціональних волонтерських обмінах;
- підтримувати підготовку і обмін прикладами кращої практики з питань управління національним та міжнародним волонтерством між громадськими спортивними інституціями;

¹⁷ Див.: Покрасєн А. «Волонтерство в Україні – непопулярно?» – Вероятно. 30 июля 2013 г.

– враховувати аспект волонтерських обмінів у наявних програмах міжнаціонального, міжрегіонального та міжнародного співробітництва.

Додаток № 1

Кишенькові гроші, що отримують волонтери за місяць у країнах ЄС¹⁸

Австрія – 110 євро	Бельгія – 105 євро
Болгарія – 65 євро	Хорватія – 95 євро
Кіпр – 95 євро	Чеська Республіка – 95 євро
Данія – 140 євро	Естонія – 85 євро
Фінляндія – 120 євро	Франція – 125 євро
Німеччина – 105 євро	Греція – 95 євро
Угорщина – 95 євро	Ірландія – 125 євро
Італія – 115 євро	Латвія – 80 євро
Литва – 80 євро	Люксембург – 105 євро
Мальта – 95 євро	Нідерланди – 115 євро
Польща – 85 євро	Португалія – 95 євро
Румунія – 60 євро	Словаччина – 95 євро
Словенія – 85 євро	Іспанія – 105 євро
Швеція – 115 євро	Велика Британія – 150 євро

У країнах Європейської асоціації вільної торгівлі

Ісландія – 145 євро	Ліхтенштейн – 130 євро,
Норвегія – 145 євро	Швейцарія – 140 євро

Країни-кандидати

Туреччина – 85 євро

Додаток № 2

Досвід та приклади вирішень деяких проблем волонтерства в різних країнах Європи

Приклади рішень: У **ФРН** був прийнятий спеціальний закон, який регулює програми зайнятості волонтерів як повний, так і неповний робочий день. У Законі передбачено перелік всіх юридичних правил, що регулюють ситуацію щодо страхування.

У **Литві** спеціально звільняють учасників волонтерських програм, що ініційовані ЄС або країнами-членами ЄС від обов'язків отримання дозволу на роботу (у випадку, якщо вони прибули з країн, які не є членами ЄС).

В **Італії** ввели спеціальну візу («віза V»), згідно з якою волонтерство є достатньою законною підставою для в'їзду та перебування в країні волонтерів, що представляють «Європейську Волонтерську Службу з країн-не членів ЄС».

У **Великій Британії** спростили попереднє тимчасове обмеження роботи (максимально до 16 годин на тиждень) для безробітного, протягом якого він може надавати волонтерські послуги до повного дня. У Великій Британії дозволено відшкодування прийнятого рівня готівкових витрат, що мають волонтери при виконанні ними своїх обов'язків, а також витрат на харчування та проїзд.

У **Німеччині** закон, що регулює діяльність волонтерських програм, визначає, що волонтерам, які працюють повний робочий день, можуть надаватися місця для проживання, робочий одяг та харчування (або їх грошовий еквівалент). Їх кишенькові гроші не можуть перевищувати в наявності 6% від максимальної заробітної платні (з урахуванням пенсійного страхування).

В **Угорщині** Центральний Волонтерський фонд започаткував програму «OUTLET», що надає можливість тим, хто шукає працю, надавати волонтерські послуги впродовж 10 місяців з метою підтримки їх мотивації, допомоги в отриманні досвіду роботи і залишатись компетентними на ринку праці.

¹⁸ Див.: Addendum to the Programme Guide 2013. European Commission. Directorate-General for Education and Culture. Brussels, 15.07.2013)

Список літератури

1. Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті «Скажи своє слово». – Страсбург : Рада Європи, 2015. – 139 с.
2. Dolnicar S. What motivates which volunteers? Psychographic heterogeneity among volunteers in Australia / Dolnicar Sara, Randle Melanie // International Journal of Voluntary and Non-profit Organizations. – 2007. – Vol. 18(2). – P. 135–155.
3. A comparison of an open-ended probe and Likert rated scales / Lora D. Allison, Morris A. Okun, Kathy S. Dutridge // Journal of Community & Applied Social Psychology. – 2002. – Vol. 12(4). – P. 243–255.
4. Gillath O. Attachment, caregiving and volunteering: placing voluntarism in an attachment-theoretical framework / O. Gillath // Personal Relationships. – 2008. – Vol. 12(4). – P. 425–446.
5. Poelzl V. The Changing Face of International Volunteering: Trends in Volunteer Opportunities Abroad / V. Poelzl // Transitions abroad. – 2008. – P. 49.
6. Salamon L. M. The nonprofit sector: a new global force [Electronic resource] / Salamon Lester M., Helmut K. Anheier // Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. – Baltimore: The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, 1996. – № 21. – Access mode: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/09/CNP_WP21_1996.pdf
7. Pho Y. H. The value of volunteer labor and the factors influencing participation: evidence for the United States from 2002 through 2005 / Pho Y. H. // Review of Income and Wealth. – 2008. – Vol. 54(2). – P. 220–236.
8. Salamon L. M. Putting civil society on the economic map of the world / Salamon L. M. // Annals of Public and Cooperative Economics. – 2010. – Vol. 81(2). – P. 167–214.
9. Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the recognition of the value of non-formal and informal learning within the European youth field [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – 2006. – Vol. 49. – Access mode: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2006.168.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2006:168:TOC
10. Opinion of the European Economic and Social Committee on the “Green Paper – Promoting the learning mobility of young people” [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – 2010. – Vol. 53. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009AE1940&from=EN>
11. Opinion of the Committee of the Regions on the European Year of Volunteering [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – 2010. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009AR0273&from=EN>
12. ISCA EUROPE position on “Developing the European Dimension in Sport”: communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions [Electronic resource] – 2011. – Access mode: http://www.isca-web.org/files/ISCA_Europe/ISCA_EUROPE_Position_EU_Communication.pdf
13. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 10 July 2001 on mobility within the Community for students, persons undergoing training, volunteers, teachers and trainers [Electronic resource] // Official Journal of the European Communities. – 2001. – Access mode: http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1668227/10Jul2001_Rec_mobility-within-the-Community-for-students-persons-undergoing-training-volunteers-teachers.pdf/97f83c10-f058-461f-b527-93d4a7aed8bd.
14. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on transnational mobility within the Community for education and training purposes: European Quality Charter for Mobility [Electronic resource] // Official Journal of the European Union. – 2006. – Vol. 49. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L:2006:394:FULL&from=ES>

Стаття надійшла до редколегії 19.01.2017

Прийнята до друку 23.01.2017

Підписана до друку 28.02.2017